

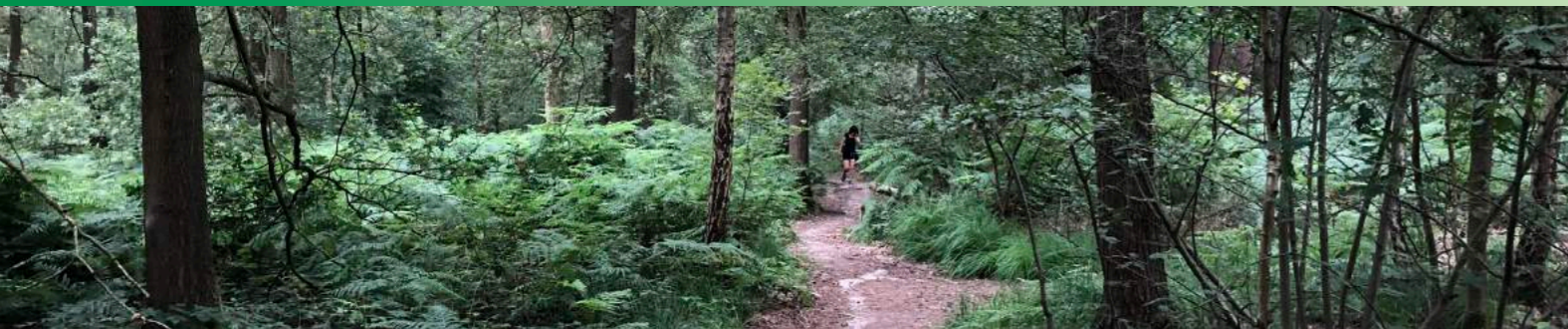

Buiten gewoon *beter*

Over nationale parken als drager van onze gezondheid en
gezondheid als drager van onze nationale parken.

Tom Bade

Buiten gewoon *beter*

Over nationale parken als drager van onze gezondheid
en gezondheid als drager van onze nationale parken.

Tom Bade

Triple E / Kenniscentrum Natuur en Economie

Inhoud

Voorwoord: Gezonde mensen in een gezonde natuur 6

1. Proloog: Een gezonde uitdaging 10

2. Over natuur en gezondheid 15

3. De natuur ontzorgd 20

4. Nationale parken als drager van de gezondheidszorg? 26

5. Gezondheidszorg als drager van nationale parken 38

6. Een nieuwe weg 46

*De stilte der natuur heeft veel geluiden
En is toch vol van rust voor ziel en zinnen
Die druppelt zacht en ongemerkt naar binnen
Tot in ons hart een zilv'ren toon gaat luiden*

*Gelijk met haar. Als we dan weer beginnen
Te denken aan de wereld-dingen en te duiden
Merken dat een kracht, als die van kruiden
In ons gekomen is en ons kalm doet minnen*

*Er zijn nu veel, die dit geluid nooit horen:
Zij missen het aandachtige en het tere
Als wie als kind geen moeder heeft gehad*

*Maar de tijd die komt zal mensen weer leren
Gelukkig te zijn onder haar akkoorden
En drijven uit hun bloed de koorts der stad*

Henriëtte Roland Holst

Voorwoord:

Gezonde mensen in een gezonde natuur

 Een gezonde geest in een gezond lichaam ('mens sana in corpore sano' in het Latijn) is een bekende uitdrukking. Immers, allemaal streven we op onze eigen manier naar een gezonde geest in een gezond lichaam. Vaak blijkt bij dat streven de natuur een belangrijke rol te spelen. Niet alleen als bron voor natuurlijke medicijnen, maar ook als plek om tot rust te komen, of om juist heel actief te bewegen.

 Nederland heeft - naast vele andere natuur(gebieden) - een prachtig stelsel van nationale parken: 21 in totaal. In iedere provincie van ons land één of meerdere nationale parken! Het zijn de meest karakteristieke natuurgebieden en landschappen van Nederland. Het zijn plekken waar je geniet van de mooiste natuur. 'Ambassadeurs van de natuurbescherming' om het zo maar te zeggen. Dat onze nationale parken worden gewaardeerd, blijkt ook uit het gebruik: bijna 13 miljoen bezoekers per jaar weten hun weg te vinden naar deze topnatuur. Om daar vervolgens niet zelden activiteiten te ontplooiën die direct of indirect een positief effect hebben op onze gezondheid, zowel fysiek als mentaal. We wandelen om rust te vinden, we sporten heel bewust, of leggen enorme afstanden af om mooie foto's van wild te maken waarmee we gelijktijdig aan onze fysieke gezondheid werken.

 Recentelijk is de Agenda Natuurinclusief 2.0 gelanceerd, met daarin onder meer de domeinen 'Gezondheid' en 'Financiële Sector'. Deze twee domeinen hebben in samenwerking met het Nationale Parken Bureau aan Triple E gevraagd om inzicht te geven in de economische gezondheidsbaten van nationale parken

in Nederland. Dit om de prioritaire actie in deze Agenda gericht op het versterken van de relatie tussen gezondheid en nationale parken te helpen uitvoeren.

 Hoewel de wetenschappelijke bewijslast voor de positieve relatie tussen natuur en gezondheid de afgelopen jaren enorm is toegenomen, blijft het een uitdaging om de 'economische gezondheidsbaten van natuur' - en specifiek die van onze nationale parken - eenduidig vast te stellen. Talloze maatschappelijke kosten-batenanalyses hebben zich al gericht op de economische besparingen op onze gezondheid die gepaard gaan met wonen, werken en recreëren in de natuur.

 Waarom dan deze studie? Welnu, dit boek biedt een aantal vernieuwende economische inzichten wat betreft de relatie tussen natuur en gezondheid. Voor de natuur in het algemeen, en de nationale parken in het bijzonder. Dit onderzoek van Triple E toont namelijk aan dat gezondheid, gezondheidszorg en nationale parken nauw met elkaar verbonden zijn en wel in de vorm van nationale parken als vestigingsplaats voor bedrijven en instellingen uit de gezondheidssector. Uiteraard met bijbehorend gebruik en toegevoegde waarde voor producten, behandelingen en coaching.

 Dat is bewust een andere invalshoek dan eerdere studies die zich vooral richten op het in geld uitdrukken van een gezonde leefstijl. Maar nieuw is het niet. Want de werkwijze is gehanteerd in eerdere studies waarin op dezelfde manier werd aangetoond dat bedrijven uit de toeristisch recreatieve sector of woningen hun inkomsten of toegevoegde waarde ontleen aan de ligging in de directe omgeving van natuurgebieden.

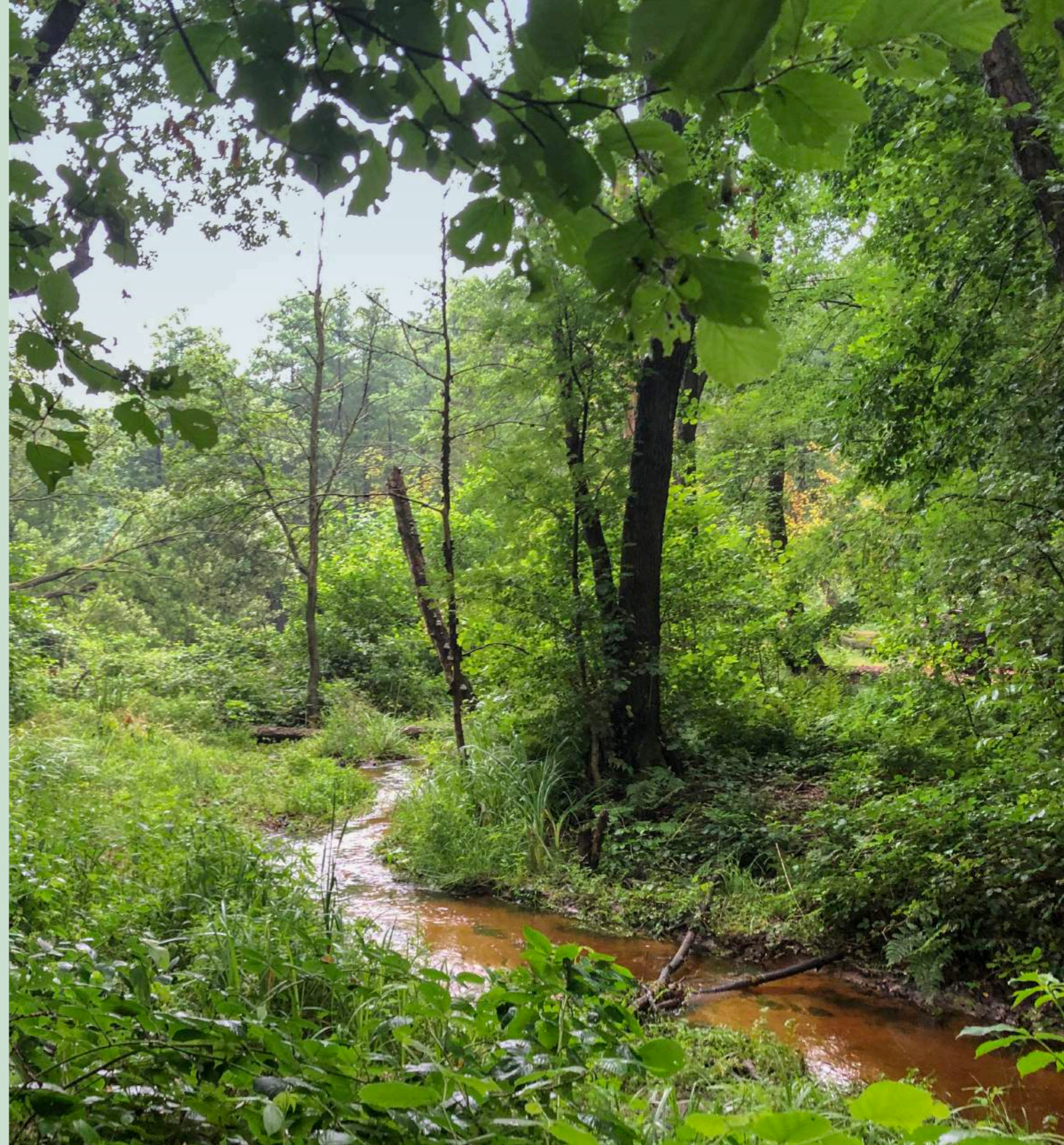
 Deze aanwezigheid en wederzijdse verbinding biedt voor de natuurbescherming en de gezondheidssector de mogelijkheid om in de toekomst te komen tot gemeenschappelijke 'groene' producten, behandelingen en therapieën waarbij een deel van de inkomsten wordt afgedragen ten behoeve van bescherming en beheer van de natuur. Precies zoals we dat ook in andere sectoren al zien gebeuren.

Als het gaat om het benutten van onze nationale parken moeten we altijd zoeken naar een balans, om het maar eens in economische termen te zeggen. Het 'natuurlijk kapitaal' van onze nationale parken - bestaande uit onder meer schoonheid, rust, biodiversiteit - mag immers nooit worden aangetast als gevolg van onze zoektocht naar een gezonde leefstijl. Dan slachten we immers de kip met de gouden eieren.

Voor onze nationale parken zou daarom dan ook het motto 'gezonde mensen in een gezonde natuur' moeten gelden. Of zoals dat dan in het Latijn zou worden opgeschreven: 'Sana populus in sana natura'. Een relatie tussen natuur en gezondheid gebaseerd op wederkerigheid. Dit boek levert daartoe een belangrijke bijdrage. Ik ben de Domeinen Gezondheid en Financiële Sector en het Nationale Parken Bureau dan ook zeer dankbaar voor dit initiatief. Ik wens u veel leesplezier.

Tom Bade

Directeur Triple E / Kenniscentrum Natuur en Economie

1. Proloog: Een gezonde uitdaging

*Wees voorzichtig met het lezen van boeken over gezondheid.
U kunt sterven aan een drukfout.*

Mark Twain

Als het goed gaat met onze economische ontwikkeling hebben we het over 'een gezonde economie'. Ook een 'gezonde investering' is een bekende economische term en staat voor een investering die zichzelf ruimschoots terugbetaalt. De termen 'gezond' en 'economie' worden dus in het dagelijks economisch taalgebruik vaak aan elkaar gekoppeld. Echter, niet op de manier zoals wij dat gaan doen in dit boek en hebben gedaan in het onderzoek dat daaraan ten grondslag ligt. Ook in dit geval gaat het weliswaar om de relatie tussen gezondheid en economie, maar dan om de 'economische gezondheidsbaten' van onze nationale parken.

De opdracht die ten grondslag ligt aan dit onderzoek luidde namelijk als volgt:

'Het in beeld brengen van de publieke gezondheidsbaten van nationale parken middels een rapportage, ook in financieel-economische termen, zodat een breder draagvlak ontstaat voor het behoud hiervan en ruimte ontstaat voor verdere versterking van deze parken als belangrijke dragers voor ons fysiek en mentaal welbevinden en voor samenwerking met de gezondheidssector.'

Het begin van deze zoektocht naar de economische gezondheidsbaten van onze nationale parken lijkt eigenlijk niet heel ingewikkeld. De meeste mensen zullen het wel eens zijn over de stelling dat wandelen, bewegen of fietsen in de natuur gezond is, zowel voor de geest als voor het lichaam. Dat geldt ook voor kanoën, vissen, bergbeklimmen, mediteren en wat al niet meer. Natuurlijk kennen we ongelukken met mountainbikes in natuurgebieden en het aantal gevallen van de ziekte van Lyme is ook zorgwekkend. Maar uit meerdere (inter-)nationale wetenschappelijke studies blijkt dat de activiteiten die we ontplooiën in de natuur toch vooral bijdragen aan onze fysieke en mentale gezondheid.

Probleem is wel dat veel van deze studies betrekking hebben op stedelijk groen en natuur in en rond de stad en wij in deze studie werken aan het in kaart brengen van de economische zorgbaten van nationale parken die vaak wat verder van de stad zijn gelegen. In hoofdstuk 2 volgt daarom ook een overzicht van de gezondheidseffecten die te herleiden zijn tot benutting van 'echte' - veelal wat verder van de steden afgelegen - natuurgebieden zoals nationale parken.

Maar dan volgt nog het in kaart brengen van de economische gezondheidsbaten van deze gezonde activiteiten. Dat is verre van eenvoudig en de economische wetenschap worstelt hier dan ook al jaren mee. Want hoeveel gezondheidskosten bespaar je met drie keer een uur hardlopen in de week? En wat zijn de economische gezondheidsbaten van rustig vissen langs de waterkant? En wie profiteert daar dan in economische zin van?

Diverse studies - die nagenoeg allemaal vallen onder de noemer 'maatschappelijke kosten-batenanalyses' - hebben de economische gezondheidsbaten van de natuur in kaart gebracht. Zij hebben echter wel allemaal een gemeenschappelijk kenmerk: het zijn studies met daarin door deskundigen berekende economische effecten (veelal besparingen) die geen relatie hebben met de reële economie. Dat maakt het moeilijk om een relatie aan te tonen tussen de door de deskundigen berekende economische besparingen op macroniveau en de besparingen op microniveau in de boekhouding van een ziekenhuis of zorgverzekeraar.

Dat zorgt er dan weer voor dat discussies over het leveren van financiële bijdragen vanuit de gezondheidssector aan de natuur - zo leert de praktijk - erg moeizaam verlopen. Deze studies zijn dan ook eigenlijk alleen geschikt om publieke investeringen van overheidszijde in natuurbescherming te legitimeren op basis van bewezen besparingen op zorg.

Dat brengt ons op de overwegingen om deze nieuwe studie uit te voeren. De redenen daarvoor zijn vierledig.

1. De eerste is dat natuurbescherming in het algemeen - en dus ook bij nationale parken - vaak wordt gezien als een kostenpost: iets wat economisch niet rendeert. Van oudsher is dat ook de reden dat de overheid is ingesprongen als

financier: namelijk als hoeder van het groene erfgoed. Een rol die zij ook heeft gespeeld - en nog steeds speelt - bij de instelling van onze nationale parken. Maar ook voor een overheid is in veel gevallen belangrijk te weten of haar investeringen (ook) economisch renderen. Vandaar dat regelmatig onderzoeken worden uitgevoerd naar de wijze waarop natuurgebieden zoals nationale parken maatschappelijk en economisch renderen.

2. Ten tweede is het voor de nationale parken zelf van groot belang om aan te tonen dat zij een brede maatschappelijke functie vervullen. Uiteraard gaat het bij nationale parken om de bescherming van de natuur, landschap en erfgoed. Maar het gaat ook om de bijdrage aan de regionaal economische ontwikkeling, onder andere door de belangrijke toeristisch recreatieve functie. Nationale parken leveren daarmee ook belangrijke economische baten. Natuurbescherming en recreatie zijn vanaf het ontstaan van de nationale parken altijd de twee belangrijke pijlers geweest. Maar in een samenleving waarin we steeds vaker proberen de oplopende zorgkosten te beperken door naast curatieve ook preventieve gezondheidszorg te stimuleren, kan ook de bijdrage van onze nationale parken een belangrijke maatschappelijke functie zijn.
3. Ten derde hebben veel economische studies van Triple E met haar eigen FEBO-methodiek¹ al eerder aangetoond dat natuurgebieden - ook nationale parken - een grote (verborgen) economische spin off op hun omgeving hebben. Binnen de meer ruimtelijk geografische benadering van Triple E wordt vaak duidelijk dat nationale parken meer moeten worden gezien als groene infrastructuur die een sterke aantrekkingskracht heeft op bedrijven en maatschappelijke organisaties die gebruik kunnen maken van deze parken. Dat heeft, zo is bewezen, betrekking op bedrijvigheid als campings en drinkwaterbedrijven, maar dus misschien ook wel op zorginstellingen en andere bedrijvigheid die valt onder de gezondheidssector.
4. Voorts is uit deze studies gebleken dat de partijen (bijvoorbeeld op het gebied van recreatie en toerisme, of huizenbezitters) die hiervan profiteren bijna nooit bijdragen aan bescherming en beheer van de natuur. Het idee is dan ook dat, als de bewijslast uit punt 3 is geleverd, vervolgens wordt onderzocht of met de belanghebbende partijen afspraken kunnen worden gemaakt, danwel producten kunnen worden ontwikkeld die leiden tot aanvullende inkomsten voor de terreinbeheerders. Dat zou dan ook kunnen gelden voor

bedrijven en organisaties in de gezondheidszorg die mogelijk profiteren van de natuur in onze nationale parken. De in deze studie gehanteerde werkwijze biedt deze mogelijkheid omdat de KvK gegevens worden gebruikt en dus namen en adressen bekend zijn.

 Het zijn vooral de laatste twee punten - te weten de mogelijke 'verborgen economische gezondheidsbaten' en 'onbekende gebruikers' op het gebied van gezondheid - die centraal staan in deze studie. Daarom ligt aan de studie nadrukkelijk een andere vraag ten grondslag, te weten:

Worden onze nationale parken nu al niet reeds benut door de gezondheidssector en gezondheidsgelateerde activiteiten en is dit gebruik misschien gewoon (nog) niet in beeld? Net zoals we dat gebruik in het verleden ook niet goed in beeld hadden voor bijvoorbeeld detailhandel, recreatie, drinkwater, toerisme en wonen.

 Deze benutting komt dan tot uitdrukking in het gegeven dat deze organisaties de natuur - en haar directe omgeving - als vestigingsplaats voor hun bedrijf hebben (gekozen) om vervolgens (onbetaald) gebruik te maken van diezelfde natuur. Tot de studies van Triple E uitkwamen, bestond weinig tot geen aandacht voor deze economische spin off van natuurgebieden in het algemeen en nationale parken in het bijzonder en de eventuele free rider effecten². Het laatste wil zeggen dat bedrijven en organisaties gebruik maken van natuurgebieden en daarmee inkomsten genereren, zonder daar echter aan bij te dragen.

 We zijn (inmiddels) wel gewend om deze gedachtegang van natuurgebieden als vestigingsplaats aan te houden als het gaat om horeca, toerisme, recreatie en detailhandel. Maar als het gaat om de gezondheidssector is deze aanpak niet eerder gehanteerd. Dat is echter juist wel de invalshoek die in deze studie wordt aangehouden.

In deze studie staat niet het in geld uitdrukken van de gezondheidseffecten van activiteiten van bezoekers van onze nationale parken centraal, maar veeleer het mogelijk benutten van de nationale parken door organisaties en bedrijven op het gebied van gezondheid vanuit een bewust gekozen vestigingsplaats direct in of nabij het betreffende nationaal park.

 In het verleden hebben diverse studies van Triple E met behulp van het FEBO-model aangetoond dat nationale parken niet alleen in maatschappelijke, maar ook in economische zin renderen.^{3,4} Dat komt vooral tot uitdrukking in een grote mate van bedrijvigheid in en rond de nationale parken die gebruik maken van de natuur voor hun producten en diensten. Te denken valt aan hotels, restaurants, kano- en fietsverhuur, organisatoren van vogelexcursies, etc.

 Natuurgebieden zijn in dat opzicht een vorm van groene infrastructuur, die leidt tot vestiging van bedrijven die daar gebruik van maken. Bekend resultaat van deze onderzoeken is ook dat deze bedrijvigheid wel gebruik maakt van, maar niet bijdraagt aan het behoud van de natuur. Het zijn 'free riders'. Het te weinig in kaart brengen van deze economische spin off van de natuur van onze nationale parken leidt ertoe dat natuurbescherming steeds als een kostenpost wordt gezien.

De vestiging van een bedrijf is een heel bewuste keuze. Daarbij wordt altijd gekeken naar een optimaal gebruik van de omgeving. Daar waar bedrijven en instellingen in en rond natuurgebieden zijn gevestigd bestaat daarom bijna altijd een directe relatie tussen de bedrijfsactiviteiten, de bedrijfsinkomsten en de (in ons geval groene) locatie.

 De methodiek die Triple E toepast om de baten van natuur en landschap vast te stellen, heeft een sterk ruimtelijk economische invalshoek en ziet een natuurgebied/nationaal park dus als een vestigingsplaatsfactor voor allerlei (economische) activiteiten. Tegen deze achtergrond staat het FEBO-model ook centraal bij het in kaart brengen van de gezondheidsbaten van nationale parken. Vooral omdat het model ook voorziet in modules gericht op een meer op wederkerigheid gebaseerde relatie tussen de natuur en de hiervan profiterende bedrijvigheid.

 Tenslotte moet deze studie worden gezien als een eerste aanzet. Het is bedoeld als constructieve bijdrage om op lokaal en regionaal niveau te komen tot wederkerige samenwerking tussen nationale parken, natuurbeschermingsorganisaties en de gezondheidssector.

2. Over natuur en gezondheid

Een bos is zo diep als je durft te gaan.

Martin Simek

 In deze studie staan de economische gezondheidsbaten van nationale parken centraal. Ter onderbouwing van deze economische baten is het uiteraard belangrijk om een inzicht te hebben in de wijze waarop de natuur van nationale parken invloed heeft op onze gezondheid. Daar wij ons in deze studie focussen op de economische baten, beperken wij ons hier tot een beknopt overzicht. Specifiek voor bezoek aan grote natuurgebieden, zoals nationale parken zijn de volgende gezondheidseffecten te verwachten:

- Bij eenmalig bezoek (vooral korte termijn- en tijdelijke effecten):
  - Een groene omgeving leidt tot een betere slaapkwaliteit.
  - Kinderen laten spelen in de modder verrijkt het microbioom (mix van microben op de huid en in de darmen). Dat versterkt het immuunsysteem.
  - Mensen die wandelen in de natuur zijn minder gestrest dan mensen die wandelen in de stad.
  - Ervaring van verbonden zijn met een groter geheel kan helpen bij zingevingsvragen, bijvoorbeeld rond afscheid.
- Bij herhaald bezoek of vlakbij het gebied wonen:
  - Veel verkeren in de natuur doet een hoge bloeddruk dalen.
  - Wonen in een groene omgeving leidt tot minder huisartsbezoek.
  - In buurten met meer dan 20% groen is het voorkomen van depressie 11% lager, die van angststoornissen 25% en die van stress 17% in vergelijking met buurten met minder dan 20% groen.

- Kinderen die opgroeien in een groene omgeving spelen en bewegen meer en inventiever.
- Herstel van ziekten gaat sneller in een groene omgeving.
- Het vastleggen van fijnstof door bomen en groen vermindert de kans op COPD.⁵

• Voor de gezondheidseffecten van de natuur van nationale parken zijn ook de resultaten die naar voren komen in de rapportage Natuur en Gezonde Leefstijl interessant. ‘Bomen en planten verrijken de lucht met fytonciden. Dit zijn chemische verbindingen die door bomen en planten worden afgescheiden om zich te beschermen tegen aanvallen van insecten en micro-organismen en die een schimmeldodend en antibacterieel effect hebben. In de jaren '90 werd in Japan vastgesteld dat het inademen van deze fytonciden de fysiologische stress op een positieve manier kan beïnvloeden. Uit recenter Japans onderzoek blijkt dat inademing van fytonciden leidt tot verhoogde activiteit van Natural Killer cellen, afweercellen die onder andere betrokken zijn bij de bestrijding van kankercellen.’⁶

• Daarnaast kent bezoek aan natuur meer positieve effecten. Zo verlaagt een dagtocht door het bos de bloeddruk. Ander onderzoek heeft aangetoond dat een wandeling van negentig minuten in de natuur bijdraagt aan minder rumineren (‘negatief piekeren’). Een proces dat heel duidelijk niet optreedt bij een wandeling in een stedelijke omgeving.⁸

• Voor onze studie is voorts het programma Groene Gezonde Ziekenhuizen interessant. De inspiratiegids die binnen het kader van dit programma is uitgebracht geeft wetenschappelijke bewijslast die pleit voor het vergroenen van ziekenhuizen vanwege bewezen positieve effecten op de patiënten. Dan gaat het uiteraard om het interieur, maar daarnaast worden ook voorbeelden aangedragen van benutting van de nabij ziekenhuizen gelegen natuur door en voor patiënten.

• Zo werd ‘samen met fysiotherapeuten van de afdeling klinische fysiotherapie van ziekenhuis Tergooi Hilversum een groen nazorg beweegprogramma ontwikkeld, dat aansluit op het reguliere hartrevalidatie programma van de afdeling.’ Daarbij werd vanuit het ziekenhuis direct gebruik gemaakt van de aangrenzende natuur (!) van het Goois Natuurreservaat. De resultaten waren

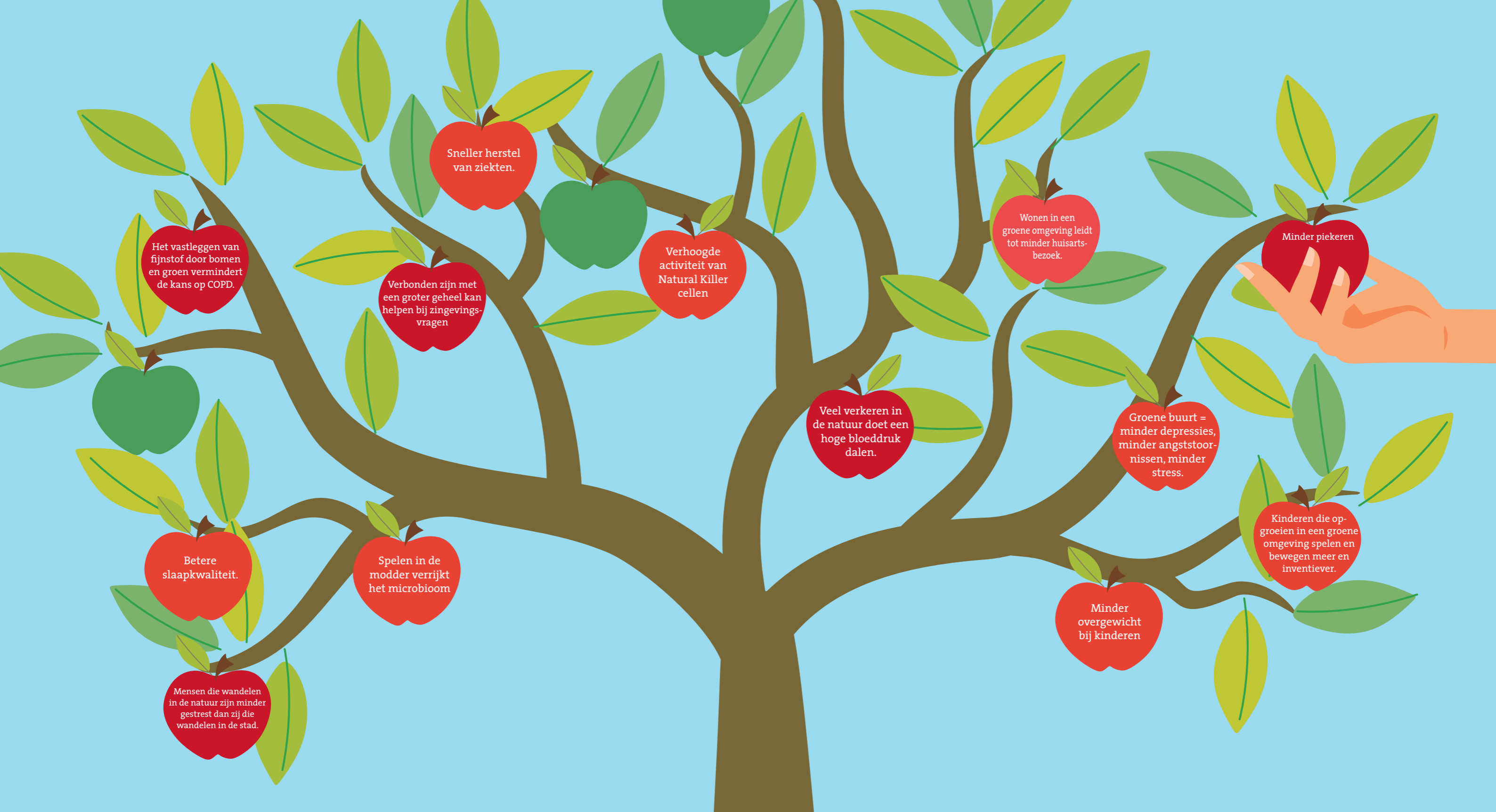
positief. ‘Wandelgroepen in de natuur vormen een aantrekkelijke aanvulling op het bestaande aanbod aan nazorgprogramma’s voor hart- en vaatpatiënten. Informeer patiënten na het afronden van de revalidatie op het bestaan van deze wandelgroepen.’⁹

• Wat verder ook belangrijke resultaten zijn in het licht van deze studie, is het onderzoek van Agnes van den Berg naar de positieve effecten van wandelcoaching in de natuur. ‘De resultaten laten zien dat deelnemers aan de wandelcoaching, in vergelijking met de controlegroep, tijdens de nametingen minder symptomen van burn-out, minder psychische en lichamelijke stressklachten, minder problemen met concentratie en aandacht, en minder problemen met sociaal functioneren rapporteerden. Ook rapporteerden de deelnemers aan de wandelcoaching tijdens de nametingen meer werkplezier, bevlogenheid op het werk, hoop, zelfwaardering en mindfulness, en tevredenheid met hun leven dan de deelnemers aan de controlegroep. Er kan dus worden geconcludeerd dat wandelcoaching aantoonbare significante positieve effecten heeft op (werk) stress, welzijn en gezondheid.’¹⁰

• De voorbeelden die wij hier nader hebben beschreven laten een aantal zaken zien die voor het vervolg van deze studie van belang zijn, te weten:

- We zien dat ook natuur buiten de stad, zoals de nationale parken, wezenlijk gezondheidseffecten kent.
- We zien een ziekenhuis gebruik maken van de aangrenzende natuur.
- We zien dat bewezen gezondheidseffecten worden benut in de vorm van producten, behandelingen of therapieën in de natuur (een groen nazorg beweegprogramma en wandelcoaching).

• De volgende stap die we nu in ons onderzoek nemen, is anders dan eerdere economische studies. Met de wetenschap dat deze positieve gezondheidseffecten bestaan, gaan wij niet berekenen wat op basis van kentallen op macro-niveau de besparingen zijn. Wij nemen een andere afslag en gaan kijken of in en rond onze nationale parken bedrijven en organisaties zijn gevestigd die nu reeds gebruik maken van deze positieve effecten van de natuur op onze gezondheid.

Het vastleggen van fijnstof door bomen en groen vermindert de kans op COPD.

Sneller herstel van ziekten.

Verbonden zijn met een groter geheel kan helpen bij zingevingsvragen

Verhoogde activiteit van Natural Killer cellen

Wonen in een groene omgeving leidt tot minder huisartsbezoek.

Minder piekeren

Veel verkeren in de natuur doet een hoge bloeddruk dalen.

Groene buurt = minder depressies, minder angststoornissen, minder stress.

Kinderen die opgroeien in een groene omgeving spelen en bewegen meer en inventiever.

Betere slaapkwaliteit.

Spelen in de modder verrijkt het microbioom

Minder overgewicht bij kinderen

Mensen die wandelen in de natuur zijn minder gestrest dan zij die wandelen in de stad.

3. De natuur ontzorgd

In de natuur voelt de mens zich beter, eenvoudiger en meer waar.

Carel Vosmaer

Om de economische relatie tussen natuur en gezondheid duidelijk te maken, is het goed om eerst even terug te gaan in de tijd. Als we kijken naar de economie van een natuurgebied (nationale parken waren er nog niet) rond 1924, dan zien we een bijzonder plaatje. Want het vreemde verschijnsel doet zich voor dat het uitvoeren van een onderzoek naar de gezondheidsbaten van nationale parken c.q. natuurgebieden 100 jaar geleden eigenlijk veel makkelijker was dan anno 2024. Want in die tijd waren sanatoria¹¹, vakantiekolonies voor bleekneusjes¹², buitenscholen en geestelijke gezondheidsinstellingen bijna standaard gesitueerd in en rond onze natuurgebieden.

Uiteraard zien we in onze natuur van 1924 nog veel meer economische activiteiten, vooral in de primaire sector. Te denken valt aan de schapsherder, de houtvester, de jager, de rietmeler (niet de retailer), of de eikenschiller. Maar daarnaast zouden we in deze oude economie van 1924 dus ook op grote schaal zorginstellingen en aanverwante activiteiten in en rond de natuurgebieden aantreffen. Want we leefden in 1924 in een tijd waarin de natuur werd gezien als helend en gezond voor de mens. Om meer specifiek te zijn: vooral voor de stadsmens.

‘Men spreekt van een mooi herstellingsoord, als we een mooi huis bedoelen. Het huis, hoe goed, hoe hygiënisch ingericht, is niet het herstellingsoord. Het herstel komt van zon en lucht. Het huis met medisch en verplegend toezicht en voeding zijn slechts hulpmiddelen, Het geheele Hollandsche strand vanaf Schiermonnikoog tot Zeeuws-Vlaanderen is één groot herstellingsoord.’¹³

Daar is natuurlijk alles voor te zeggen, want de steden aan het einde van de 19e eeuw, begin 20e eeuw waren smerig en ongezond. De paardenpoep lag vuistdik op straat, veel woningen hadden geen aansluiting op het riool, de uitwerpselen werden direct de gracht in gegooid en de lucht was volledig verzadigd met de rook van steenkoolkachels en zware industrie. Infectieziekten als tbc, longontsteking, hersenvliesontsteking en aandoeningen die te maken hadden met een gebrek aan hygiëne zoals luis, schurft en de ziekte van Weil (ratten) waren aan de orde van de dag.¹⁴

Wat betreft de gezondheidszorg: er waren en nog geen antibiotica, en infectieziekten waren zeer ernstig en niet zelden dodelijk. Uiteraard was anno 1924 de natuur niet het enige recept, ook medicijnen, operaties, gezond eten en sporten behoorden destijds tot het ‘gezondheidspakket’. Maar de helende effecten van de natuur en het gezonde buitenleven waren nadrukkelijk onderdeel van de behandeling en natuurgebieden werden daarom gezien als de juiste vestigingsplaats voor gezondheidsinstellingen.

Aldus verschenen in de loop van de 19^e eeuw overal in Europa steeds meer badhuizen, sanatoria en kuuroorden in de duinen en bosgebieden van ons land. Eerst voor de rijken, maar in de loop van de tijd juist ook voor de sociaal zwakkeren. We hebben het tegenwoordig - heel modern - over ‘natuur op recept’, maar het verblijf in een groene omgeving om te genezen, te herstellen van ziekten of aan te sterken als gevolg van slechte leefomstandigheden was dus honderd jaar geleden al een standaard onderdeel van de receptuur die de dokter voorschreef.

In het verleden waren de Nederlandse natuurgebieden een belangrijke vestigingsplaatsfactor voor gezondheidsinstellingen, zowel in de geestelijke als fysieke gezondheidszorg. Dit als tegenhanger van de ongezonde stad. Dit zijn precies de natuurgebieden waar anno 2024 de nationale parken zijn gevestigd.

Wij gaan hier niet in op het volledige geschiedkundige plaatje van het ontstaan en het verdwijnen van veel van deze groene gezondheidszorg. Dat heeft alles te maken met de nieuwe inzichten omtrent gezondheidszorg die sinds de

Figuur 3.1. Een eeuw geleden: gezondheidszorg en natuur hand in hand in Nederland. Sanatoria en vakantiekolonies lagen allemaal in en rond natuurgebieden.

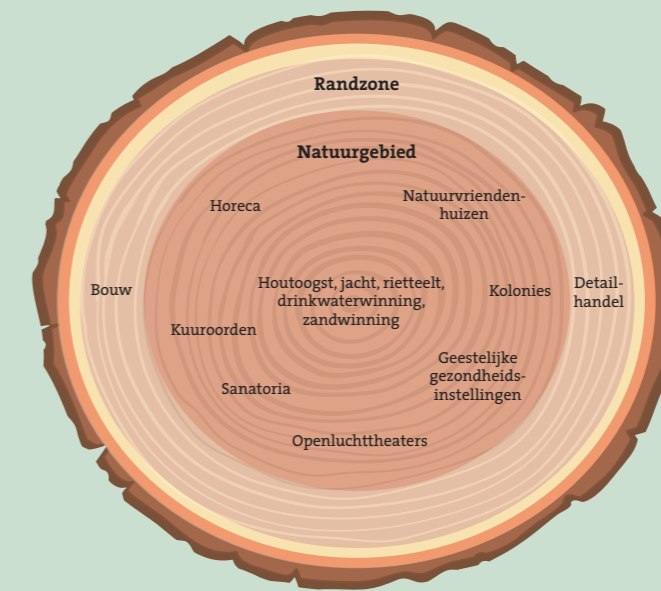
jaren '70 opgang hebben gedaan en die er voor zorgden dat mensen niet in de 'bossen moesten worden gestopt' en vooral 'intramuraal' moesten genezen. Daarnaast zijn onze steden ontegenzeggelijk een gezondere omgeving geworden om ziekenhuizen te vestigen. En ook hebben we in vergelijking tot 100 jaar geleden een veel groter scala aan medicijnen en technieken tot onze beschikking om mensen beter te maken, waardoor de natuur als medicijn op de achtergrond raakte.

Wat we hier echter wel willen opmerken, is dat veel van de nieuwe inzichten die nu naar voren komen over natuur en gezondheid dus eigenlijk al heel oud zijn en in sommige landen overigens nooit geheel zijn verdwenen. Sanatoria en 'natuur op recept' zijn in Duitsland altijd gebleven en aldaar dus niet zozeer een uiting van innovatie, maar misschien eerder van gezond conservatisme.

Waarom deze beknopte geschiedkundige uiteenzetting en de opsomming van gezondheidseffecten van de natuur? Welnu, als we met ons FEBO-model in 1924 aan de slag zouden gaan met het identificeren van de bedrijven die zich in en rond natuurgebieden hebben gevestigd, dan zouden we dus zien dat natuurgebieden vooral een vestigingsplaats waren voor gezondheidsinstellingen.

Sterker nog, dan zou de economische sector 'gezondheidszorg' veel groter zijn geweest dan de sector toerisme en recreatie die anno 2024 zo belangrijk is. Deze laatste sector zou in 1924 waarschijnlijk zelfs nagenoeg ontbreken. Want in een tijd dat mensen zes dagen in de week werkten en op zondag veelal naar de kerk gingen, was er weinig vrije tijd om op een andere manier in de natuur te verkeren om te herstellen van het zware leven. De vrije tijds economie - waarin natuur zo'n belangrijke rol speelt - bestond gewoonweg nog niet.

Eigenlijk is het Kurhaus in Scheveningen een iconisch voorbeeld van deze transformatie die zich de afgelopen 100 jaar binnen de economie heeft voltrokken. Want - zoals de naam al zegt - het betreft een kuuroord. Het was van oudsher een sjieke gezondheidsinstelling waar de gasten konden 'kuren'. Tegenwoordig is het een hotel annex restaurant, waar ook voorstellingen worden gegeven, geheel passend in de huidige economie.

Figuur 3.2. De 'oude economie' van de Nederlandse natuur anno 1923: massieve aanwezigheid van gezondheidsinstellingen.

Deze korte reis terug in de tijd maakt duidelijk dat onze natuurgebieden vroeger een belangrijke vestigingsplaats waren voor gezondheidsgerelateerde instellingen en bedrijven. Boeiend is verder dat deze natuurgebieden (gelukkig) nog steeds bestaan. Sterker nog, grote delen van deze 'oude' natuurgebieden zijn tegenwoordig aangewezen als nationaal park. Daarom is het nu vooral ook interessant om te onderzoeken of de afgelopen 100 jaar deze 'natuurgerelateerde gezondheidszorg' volledig verdwenen is of (deels) nog steeds aanwezig is. Mogelijk aangevuld met nieuwe economische activiteiten op het gebied van gezondheidszorg. Dat is dan ook het onderwerp van het volgende hoofdstuk.

4. Nationale parken als drager van de gezondheidszorg?

Gezondheid is veel meer dan de afwezigheid van ziekte.

Alexis Carrel

Deze studie richt zich zoals gezegd op het in kaart brengen van de economische gezondheidsbaten van nationale parken. Daarbij ligt de focus op de vraag of zich in en rond de nationale parken al niet veel natuurgerelateerde gezondheids- en zorgactiviteiten bevinden, die gebruik maken van de groene voorzieningen die deze parken bieden. Het gaat dan zowel om fysieke als mentale zorg, als om preventief en curatief en profit en non-profit.

In deze studie worden daartoe analyses gemaakt van drie nationale parken die als pilot fungeren: Zuid-Kennemerland, de Duinen van Texel en De Maasduinen. De keuze voor Zuid-Kennemerland heeft alles te maken met de nabijheid van een aantal grote steden. Zo ligt het park direct aan tegen Haarlem en IJmuiden en is voor deze steden eigenlijk te beschouwen als groen uitloopgebied en daarmee gepaard gaande gezonde recreatieve activiteiten. Ook is de aanwezigheid van de zee van groot belang. Uiteraard in de huidige tijd vanwege de enorme toestroom van toeristen en recreanten, maar van oudsher ook vanwege de factor ‘gezonde zeelucht’, die een vestigingsplaatsfactor was/is voor gezondheidsinstellingen.

Het tweede nationale park dat we in ogenschouw nemen is De Maasduinen in Limburg. Dit langgerekte park heeft juist een geheel ander karakter. Het is meer afgelegen, omgeven door dorpen en ligt dichtbij de grens met Duitsland. Maar de regio en het nationaal park lopen wel voorop als het gaat om de integratie van natuur en gezondheid, vooral door het werk van huisarts Hans Peter Jung

die bezoek aan de natuur voorschrijft als medicijn. De regio is daarmee een hot spot geworden voor initiatieven op het gebied van natuur en gezondheid.

De derde locatie die we onderzoeken betreft Duinen van Texel. Deze keuze heeft te maken met het feit dat we hier te maken hebben met een eiland, waarvan de economie van oudsher zeer sterk is vervlochten met de aanwezige natuur en het daarmee gepaard gaande toeristisch recreatieve gebruik. Met daarbij uiteraard de vraag of ook gezondheidsactiviteiten de oversteek naar de fraaie natuur van Texel - en in het bijzonder het nationaal park - hebben gemaakt?

Het onderzoek is als volgt uitgevoerd:

1. Als eerste stap is rond het natuurgebied een cirkel van gemiddeld 5 kilometer aangebracht (op basis van postcodes) waarbinnen aannemelijk kan worden gemaakt dat bedrijven in de drie genoemde sectoren die worden onderscheiden (detailhandel, recreatie en toerisme en gezondheidszorg) baat hebben bij het nationaal park. Deze afstand is standaard binnen de aanpak en is gebaseerd op maximaal een uur lopen tot het natuurgebied.
2. Als vervolgstap van het onderzoek hebben we onderzocht welke sectoren en bedrijven direct baat hebben bij dan wel gebruik maken van de natuur in de nationale parken. Die dus het nationaal park als vestigingsplaatsfactor hebben gebruikt. Daarbij hebben we drie sectoren aangehouden die ontegenzeggelijk baat hebben bij de nationale parken c.q. die het nationaal park als vestigingsplaatsfactor hebben: detailhandel (als gevolg van toeristische bestedingen), toerisme en recreatie (horeca, hotels e.d.) en gezondheid (inclusief wellness). Daarbij zijn alle bedrijven afzonderlijk beoordeeld en zijn bijvoorbeeld bedrijven die duidelijk holdings waren niet meegenomen.
3. Van deze partijen is de omzet in kaart gebracht. Ook is per bedrijfstak het aantal werknemers berekend dat bij de betreffende omzet hoort (dat verschilt namelijk per bedrijfstak). Deze cijfers zijn geaggregeerd.
4. Maar niet alle omzet van deze bedrijven en instellingen is daadwerkelijk direct te relateren aan het nationaal park. Een trouwerij in een uitspanning, of een lokale klant in de detailhandel hebben geen relatie met het nationaal park. Triple E heeft in de loop der jaren in meerdere onderzoeken aan ondernemers wier bedrijf gesitueerd was nabij natuurgebieden de vraag gesteld welk percentage van de omzet direct te relateren is aan het nationaal park c.q.

de natuur. Het gemiddelde komt in deze studies uit op 30% uit. Dat is het percentage dat kan worden beschouwd als 'natuur gerelateerde omzet'. Volgens de onderzoekers is dit aan de lage kant. Maar het is beter conservatief te zijn in de berekeningen. Dit percentage is in deze studie ook aangehouden voor de sector gezondheid.

5. Vervolgens wordt de natuurgerelateerde omzet berekend van de bedrijven en organisaties die vallen onder de categorie 'gezondheid' en die binnen de cirkel van 5 kilometer zijn gelegen, alsmede het daarbij behorende aantal werknemers. Voor alle duidelijkheid: dit is de indeling/definitie die door het CBS wordt gehanteerd ten aanzien van de sector gezondheid en waarvan de bedrijven dus zelf hebben aangegeven in de CBS surveys dat zij vallen onder de categorie 'gezondheid'. Dit is dus nadrukkelijk niet de invulling van de onderzoekers: het is de indeling die in het maatschappelijke en economische verkeer op basis van 'eigen zeggen' wordt gehanteerd. Concreet kan dat betekenen dat ook activiteiten die zouden kunnen vallen onder wellness misschien door sommige deskundigen niet tot 'de gezondheidssector' worden beschouwd, maar dat dit in het dagelijks economisch verkeer niet relevant is omdat in deze studie de definitie van het CBS wordt aangehouden.
6. Tenslotte is het ook mogelijk deze gegevens te extrapoleren naar alle nationale parken. Daartoe is allereerst de gemiddelde natuurgerelateerde omzet van deze drie parken berekend en is vervolgens het gemiddelde berekend voor alle nationale parken. Maar in dit geval is wederom de laagste natuurgerelateerde omzet - die van De Maasduinen - gebruikt en deze aangehouden als indicator voor alle nationale parken. In alle gevallen is de studie dus uitermate conservatief wat betreft de uitkomsten.

Binnen het FEBO-model worden de data uit het dagelijkse economische verkeer gebruikt (Kadaster, KvK, CBS e.d.). Dat houdt in dat het over bestaande bedrijven en reële geldstromen gaat. Het aandeel natuur gerelateerde omzet is gebaseerd op data van de ondernemers zelf. Het model wordt derhalve gekenmerkt door het ontbreken van fictieve monetaire waarden.

Op basis van deze stappen komen we dan tot de volgende cijfers voor de drie nationale parken.

Zuid-Kennemerland					
Totaal	Omzet (€)	Aantal werknemers	Natuurgerelateerd (30%)	Omzet (€)	Aantal werknemers
Detailhandel	565.252.756	2.516	Detailhandel	169.575.827	755
Recreatie/toerisme	260.381.086	2.181	Recreatie/toerisme	78.114.326	654
Gezondheid	245.448.561	2.366	Gezondheid	73.634.568	710
Totaal	1.071.082.404	7.063	Totaal	321.324.721	2.119
De Maasduinen					
Totaal	Omzet (€)	Aantal werknemers	Natuurgerelateerd (30%)	Omzet (€)	Aantal werknemers
Detailhandel	70.319.600	313	Detailhandel	21.095.880	94
Recreatie/toerisme	24.059.732	196	Recreatie/toerisme	7.217.920	59
Gezondheid	23.244.727	213	Gezondheid	6.973.418	64
Totaal	117.624.059	722	Totaal	35.287.218	217
Duinen van Texel					
Totaal	Omzet (€)	Aantal werknemers	Natuurgerelateerd (30%)	Omzet (€)	Aantal werknemers
Detailhandel	174.338.688	776	Detailhandel	52.301.606	233
Recreatie/toerisme	121.025.973	1003	Recreatie/toerisme	36.307.792	301
Gezondheid	27.008.069	231	Gezondheid	8.102.421	69
Totaal	322.372.730	2.010	Totaal	96.711.819	603

Tabel 4.1. Overzicht natuurgerelateerde omzet en werkgelegenheid.

Uiteraard kijken we dan allereerst naar de cijfers voor de sector ‘gezondheid’. En dan kunnen we zien dat dit anno 2024 nog steeds een zeer belangrijke sector is in en rond de drie nationale parken. In Zuid-Kennemerland gaat het om een totale omzet in de zorg van afgerond 246 miljoen Euro op jaarbasis en om een natuurgerelateerde omzet van (naar boven afgerond) 74 miljoen Euro op jaarbasis, met 710 fte aan arbeidsplaatsen. Zelfs in het meer perifere nationaal park De Maasduinen gaat het nog steeds om (naar boven afgerond) 7 miljoen Euro natuurgerelateerde omzet op jaarbasis en 64 fte aan werkgelegenheid.

Als we een heel voorzichtige indicatie zouden kunnen geven van wat al onze nationale parken genereren aan natuurgerelateerde omzet in de gezondheidssector, dan zouden we bijvoorbeeld eerst de omzet van de Maasduinen kunnen aanhouden. Dit is de laagste van de drie en dat komt door de perifere ligging. We zien hier weinig grote steden en relatief weinig bezoekers. Dus dat leidt dan tot een conservatieve inschatting.

Maar zelfs als we dit laagste bedrag als norm aanhouden voor de 21 nationale parken, dan komen we uit op een totaalbedrag van 146 miljoen Euro aan jaarlijkse natuurgerelateerde omzet in de gezondheidssector. Nemen we de gemiddelde natuurgerelateerde omzet van deze drie parken als uitgangspunt, dan komen we uit op ruim 620 miljoen Euro op jaarbasis aan natuurgerelateerde omzet voor alle nationale parken in Nederland.

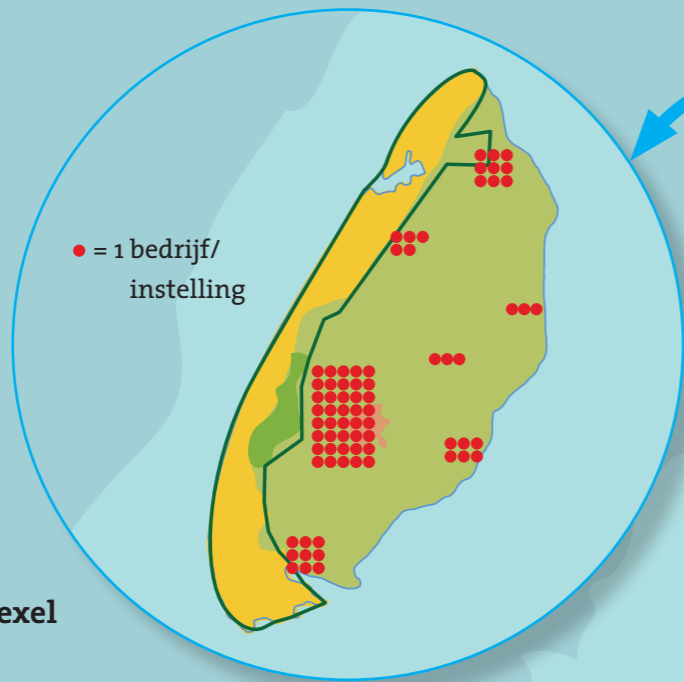
Dat zijn zeer grote economische gezondheidsbaten die kunnen worden toegerekend aan onze nationale parken. Temeer daar we - zoals we hebben aangegeven - 30% van de totale omzet toerekenen aan de nationale parken. Zouden we dat niet doen en de totalen nemen, dan zouden we voor deze drie nationale parken in het ‘Maasduinen scenario’ praten over een natuurgerelateerde omzet in de zorg van ruim 296 miljoen Euro op jaarbasis. Nemen we het gemiddelde van de totale natuurgerelateerde omzet in de gezondheidszorg nabij de drie nationale parken en verdelen we dat over alle nationale parken, dan komen we op ruim twee miljard Euro (!) op jaarbasis uit. Beter is het echter om deze studie uit te breiden naar de andere parken om de reële data te verkrijgen.

In en rond drie nationale parken bevinden zich nog steeds veel economische activiteiten in de gezondheidssector. Op basis van de omzetgegevens kunnen we constateren dat nationale parken wezenlijk dragers zijn van de gezondheidssector

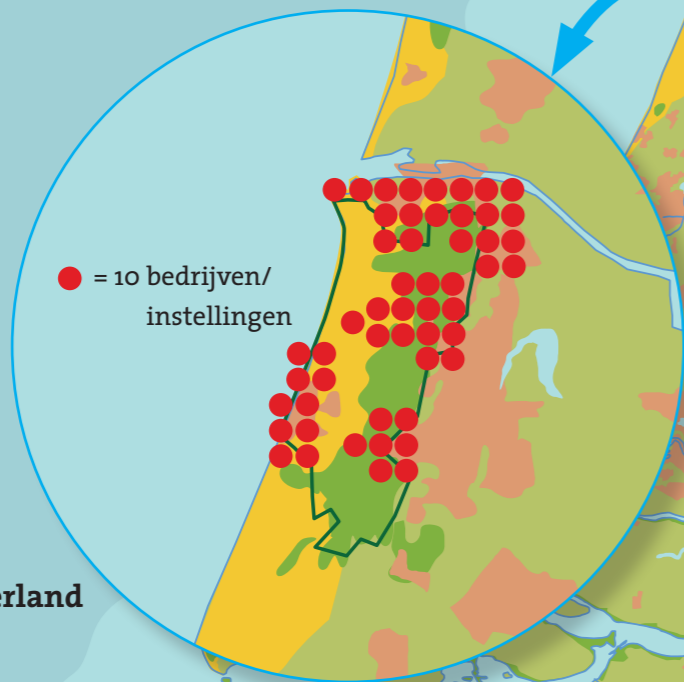
Los van de getallen, want dat is misschien erg abstract: over wat voor bedrijven en instellingen hebben we het dan bijvoorbeeld die gebruik zouden kunnen maken van de nabijgelegen natuur? In het geval van De Maasduinen hebben we het zorglandgoed ‘t Hogveld, direct tegen het nationaal park aan is gelegen.

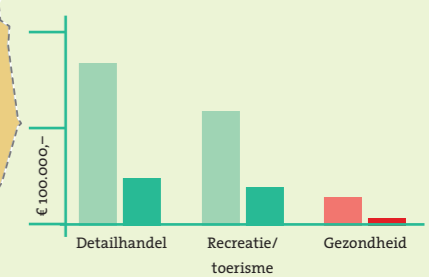
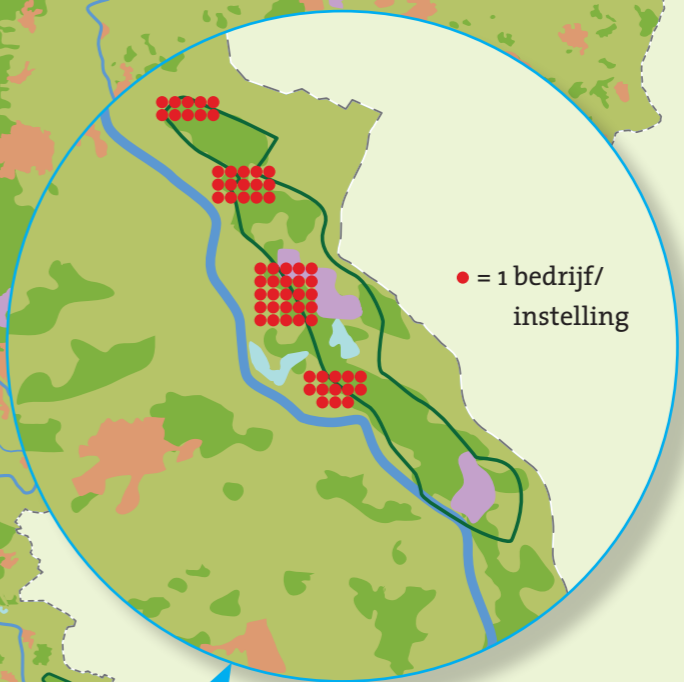
Duinen van Texel

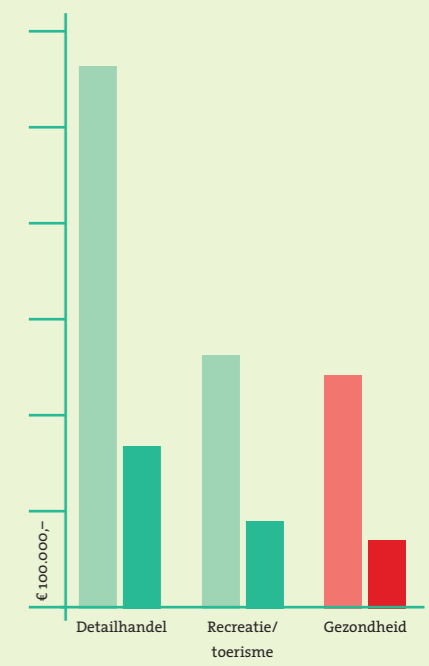
Zuid-Kennemerland

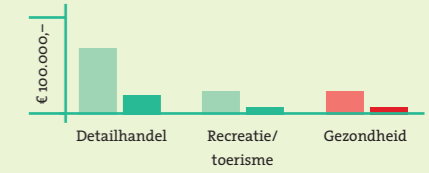
Maasduinen

Duinen van Texel

Zuid-Kennemerland

Maasduinen

Figuur 4.1. Nationale parken als drager van de gezondheidssector.

Op de website lezen we: ‘Zorglandgoed ‘t Hogveld ligt midden in een bosrijke omgeving (in natuurgebied Het Limburgs landschap ‘De Hamert’). Het is dé plek voor ouderen. Rust, natuur, beweging, geborgenheid en gezelligheid staan hier centraal. Zo creëren we dat gevoel van thuis. Dit thuisgevoel is de basis voor onze missie: Ouderen zo lang mogelijk in hun eigen omgeving laten wonen en ze maximaal in de maatschappij kunnen laten participeren.’

Eveneens tegen het nationaal park aan gesitueerd ligt Thermaalbad Arcen. Daar lezen we op de website: ‘Als je toch in Arcen bent, verken dan zeker de omgeving. Maak een wandeling of fietstocht door de prachtige natuur van Nationaal Park De Maasduinen.’¹⁵

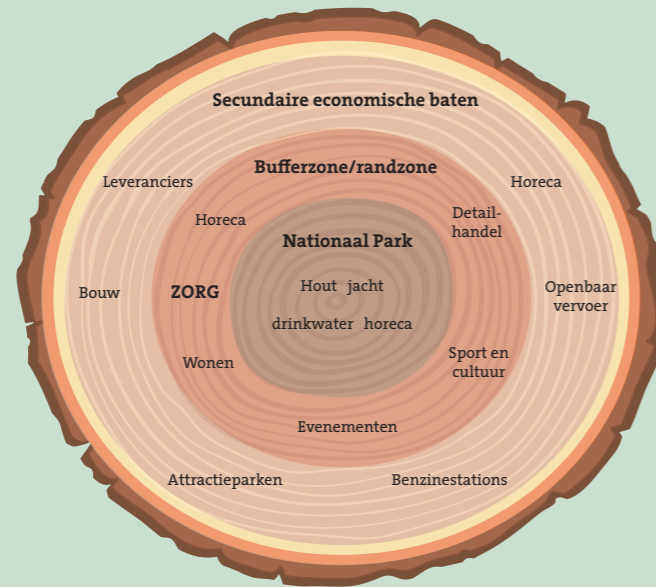
In het geval van nationaal park Zuid-Kennemerland hebben wij het over instellingen als Zorgvilla Duinstaete voor ouderen die intensieve zorg nodig hebben, waarover we lezen op de web site: ‘Zorgvilla & Zorghotel Duinstaete, de zevende en nieuwste zorgvilla van Zorggroep De Laren, ligt in Park Brederode in Bloemendaal. Een prachtige en unieke plek aan de rand van de duinen nabij het centrum van Bloemendaal en Haarlem.’¹⁶

Eveneens gesitueerd naast het nationaal park ligt Stichting Philadelphia Zorg en Duinpan voor mensen met een verstandelijke handicap. We lezen op de website: ‘De locatie ligt midden in de duinen. Je kunt er allerlei dieren tegenkomen. En we horen er veel zeemeeuwen. We wonen vlakbij de zee. Hier kun je heerlijk uitwaaien.’¹⁷

In het geval van Texel zijn het Maartenhuis en stichting Tesselhuus eveneens twee zorginstellingen direct gelegen aan het nationaal park. We lezen op de website onder het kopje ‘Waar’: ‘In onze mooie, aangepaste groepsaccommodatie ‘Het Tesselhuus’, ingericht voor acht rolstoelgebruikers en max. tien begeleiders. Het huis staat op Texel, in een rustige woonwijk in badplaats De Koog, vlakbij het centrum, bos, duinen, strand en de zee.’¹⁸

We zien dus dat de natuur van de nationale parken nadrukkelijk een rol heeft gespeeld en nog steeds speelt bij de (keuze van) de locatie voor deze zorginstellingen en dat benutting van de natuur op allerlei manieren terugkomt. De cijfers ten aanzien van de natuurgerelateerde omzet in de zorg rond de nationale

parken maken dan vervolgens duidelijk dat de relatie tussen zorg en natuur nog steeds innig is en dat de natuur nog steeds een drager is voor een deel van de gezondheidssector in Nederland. En wel dat deel dat direct is gesitueerd in en nabij de natuur van de nationale parken.

Figuur 4.2. De 'moderne' economie van de nationale parken anno 2024.

Deze analyse maakt duidelijk dat de nationale parken niet alleen belangrijke dragers zijn van toerisme en recreatie, maar dat zij nog steeds een belangrijke drager zijn van gezondheidsgerichte bedrijvigheid/ de gezondheidszorg. Het blijkt dat de zorg de afgelopen 100 jaar dus nadrukkelijk niet helemaal (of moeten we zeggen 'helemaal niet') uit de natuur en naar de stad is verdwenen. Veel bedrijven en instellingen uit de gezondheidssector zijn nog steeds gevestigd in en rond natuurgebieden/nationale parken en maken daar gebruik van. Nationale parken blijken daarmee belangrijke dragers van de gezondheidssector.¹⁹

Wat verder opvalt in de cijfers is wel het grote verschil tussen de omzet in de sectoren toerisme en recreatie (leisure), de detailhandel en de gezondheidssector. Deze twee sectoren zijn wat betreft de natuurgerelateerde omzet veel groter dan de sector gezondheid. Dat is niet vreemd, want sinds 100 jaar zijn onze natuurgebieden natuurlijk vooral dragers geworden van de vrijetijdseconomie. Deze speelde in 1924 geen rol van betekenis.

Daarnaast zijn er natuurlijk wel degelijk veel zorginstellingen in en rond natuurgebieden verdwenen. We hebben immers geen tbc-sanatoria en vakantiekolonies meer. Daar staat tegenover dat anno 2024 hiervoor bijvoorbeeld gehandicaptenzorg en ouderenzorg in de plaats zijn gekomen.

- Uiteraard heeft ook de overheid een financieel belang bij de gezondheidsgerelateerde economische activiteiten, onder meer in de vorm van:
1. Jaarlijkse inkomsten uit de btw over de omzet van de natuurgerelateerde bedrijven. Deze komen toe aan de rijksoverheid. Veel zorg is vrijgesteld van btw, maar meer commerciële activiteiten zijn dat uiteraard niet.
  2. Jaarlijkse inkomsten uit de OZB en de toeristenbelasting op basis van de gemeentelijke gegevens en het aantal bezoekers. Deze komen toe aan de gemeenten.
  3. Jaarlijkse hoeveelheid loonbelasting op basis van de door de nationale parken gerealiseerde werkgelegenheid. Deze komen toe aan de rijksoverheid.

Wat we echter zien is dat de partijen die nadrukkelijk profileren met en profiteren van het nabijgelegen nationaal park, daar niet aan bijdragen. Iets dat ook geldt voor de huisarts die zijn praktijk heeft naast een nationaal park en zijn patiënt een bezoek aan de natuur voorschrijft. In dat geval is het medicijn gratis en levert het de samenleving een besparing op. Het zijn wat in economische termen heet 'free riders'. Partijen die gebruik maken van voorzieningen zonder daar aan bij te dragen. Daar kan men tegenin brengen dat het beheer van de nationale parken 'gewoon' moet worden betaald vanuit de publieke middelen. Op zich is dat terecht, al was het maar omdat we zien dat ook de overheid verdient aan de nationale parken. Op basis van het feit dat het Rijk geen structureel geld beschikbaar stelt voor de nationale parken kunnen we echter vaststellen dat zelfs de overheid meer inkomsten genereert door de nationale parken dan dat zij kwijt is aan de beheerkosten.²⁰

Maar het is wel degelijk ook mogelijk om met het behulp van de resultaten van het onderzoek te werken aan allianties met de bedrijven uit de gezondheidssector in de omgeving die gebruik maken van de natuur en daarvan de natuur te laten profiteren. Dat alles opdat een relatie ontstaat die is gebaseerd op wederkerigheid. Dat is dan ook het onderwerp van het volgende hoofdstuk.

5. De gezondheidssector als drager van nationale parken

De beste arts is de natuur: ze geneest driekwart van de ziekten en zegt nooit iets slecht over haar collega's.

Louis Pasteur

In het vorige hoofdstuk hebben wij in beeld gebracht dat nationale parken - net als in het geval van toerisme en recreatie en detailhandel - een belangrijke vestigingsplaats zijn voor bedrijven in de gezondheidssector en daar natuur-gerelateerde omzet aan onttelen. In dit hoofdstuk gaan wij daarom verkennen op welke manier de bedrijven uit de gezondheidssector en nationale parken op regionaal niveau zouden kunnen samenwerken op basis van gemeenschappelijke producten en kansen. Uitgangspunt daarbij is dat er in economisch opzicht een meer wederkerige relatie ontstaat.

Als instellingen, bedrijven en organisaties de natuur van onze nationale parken gebruiken als vestigingsplaatsfactor dan heeft dat altijd te maken met een vorm van 'benutting' van de natuur. Soms is de natuur als groen decor al voldoende. Maar veel vaker blijkt uit onderzoek dat de partijen die in en rond natuurgebieden zijn gesitueerd de natuur ook daadwerkelijk benutten. In het geval van de gezondheidssector kan het zijn dat patiënten hier begeleid wandelen, van de stilte genieten, bijkomen van een burn-out, sporten, etc.. Met andere woorden de nabijgelegen natuur vormt vaak een onderdeel van de bedrijfsvoering van de nabijgelegen bedrijven en instellingen.

Precies hier ligt de mogelijkheid tot samenwerking tussen de nationale parken en de gezondheidssector: de reeds bestaande relaties op lokaal/regionaal niveau. Met de partijen die wij in het vorige hoofdstuk hebben geïdentificeerd en die

al daadwerkelijk de natuur van de nationale parken benutten, zouden afspraken kunnen worden gemaakt over bijdragen aan de natuur op basis van het gebruik. Feitelijk betreft het een vorm van 'naoberschap', samenwerking tussen burens.

Deze samenwerking hoeft niet te gebeuren op basis van directe bijdragen. Deze studie is nadrukkelijk geen pleidooi voor 'zo maar bijdragen' vanuit de gezondheidssector aan de natuurbescherming. Een effectievere aanpak is dat de partijen gezamenlijk arrangementen en nieuwe producten ontwikkelen op het gebied van natuur en gezondheid die gebaseerd zijn op wederkerigheid.²¹ Dat laatste wil zeggen dat een deel van de inkomsten ook wordt aangewend voor de bescherming van natuur en landschap van de nationale parken als wederdienst voor het gebruik.

Daarbij geldt natuurlijk wel als uitgangspunt dat sprake is van bewezen gezondheidseffecten voor de betreffende behandelingen, therapieën en gezondheidsproducten. Te denken valt aan het inzetten van reguliere psychiatrische therapieën in de natuur (zoals bijvoorbeeld de Buitenpsychologen doen).²² Maar ook bosbaden, stiltesessies, verblijf in boshutten, wandelingen in nationale parken op doktersrecept en actieve weekendarrangementen. Belangrijkste kenmerk van deze producten en diensten is dan wel dat de cliënt/consument betaalt en een deel van de vergoeding ten goede komt aan het nationaal park. Voor de bedrijven en instellingen creëert dit overigens weer toegevoegde waarde, omdat daarmee het product niet alleen gezond, maar ook natuurvriendelijk is. Uiteindelijk kunnen deze producten dan weer worden vergoed door zorgverzekeraars.

Nu zou men kunnen zeggen: "Waarom zou de zorg dat doen, de zorg staat onder druk en ook de betaalbaarheid daarvan, het moet worden bewezen dat het werkt en natuurbescherming is een publieke taak." Welnu, het beste bewijs voor de hier voorgestelde samenwerking komt voort uit de omkering. Recent heeft Natuurmonumenten namelijk diverse vormen van *economisch eenrichtingsverkeer* in haar terreinen verboden dan wel hier beperkingen aan opgelegd. Het gaat onder meer om fotoshoots, documentaires van influencers, asverstrooiing, hondenuitlaatservices, commerciële wandelcoaches die met groepen het terrein intrekken en... ook de populair wordende bosbaden.

Wat we dus zien is dat de terreinbeheerders niet alleen de gebruiksdruk door individuele burgers op de terreinen zien toenemen, maar vooral ook het bedrijfsmatig (soms zelf lucratief) gebruik zonder enige vorm van betaling. Dat is wat wij in het vorige hoofdstuk 'free riders' hebben genoemd. Daarbij zitten ook al 'zorgproducten'. En we zien dus dat dit economisch eenrichtingsverkeer in toenemende mate wordt geweerd uit de natuur. De hier voorgestelde werkwijze waarin producten worden ontwikkeld - waarin een vergoeding voor het beheer is verwerkt - heeft als voordeel dat dit conflict wordt voorkomen. Sterker nog, het buigt de tegenstelling om in gemeenschappelijke kansen en toegevoegde waarde.

Het voordeel van deze aanpak op basis van gezamenlijke producten is verder dat deze volledig aansluit op de reguliere werkwijze van de zorgverzekeraars: namelijk het vergoeden van producten, behandelingen en therapieën die gezond zijn voor mensen, zowel preventief als curatief, zowel fysiek als mentaal, zowel eerstelijns als tweedelijns. Uiteraard moet dan wel bewezen zijn dat het werkt. Maar dat is onderdeel van de nadere uitwerking die buiten de scope van deze studie valt. Verschil is alleen wel dat in deze producten dan ook een bijdrage zit verwerkt die ten goede komt aan de nationale parken. Op deze manier leveren de zorgverzekeraars indirect een bijdrage aan het in stand houden van (kwaliteiten van) de nationale parken. Aan de andere kant leiden juist deze natuurproducten en -diensten tot besparingen in de zorg.

Dat lijkt in ieder geval een effectievere aanpak dan de 'direct storten in de kas' strategie zoals we die zien op basis van macro-economische studies. Dit vergt immers op meerdere niveaus zo veel bewijslast - om bijvoorbeeld aan te tonen dat de schone lucht waarin mensen wandelen landelijk leidt tot minder longziekten en daarmee tot minder zorgkosten voor de zorgverzekeraars - dat dit zeker niet gaat lukken. Dit uiteraard nog los van het feit dat directe bijdragen door zorgverzekeraars aan natuurbescherming haaks staan op de verplichting van zorgverzekeraars om eventuele besparingen om te zetten in lagere premies.

In figuur 5.1 is deze 'FEBO-keten' schematisch weergegeven en afgezet tegen de wijze waarop de discussie momenteel (nog zonder veel succes) wordt gevoerd op basis van de macro-economische kosten-batenanalyses. Het lijkt een goede kans voor de nationale parken en partijen uit de zorgsector om een alliantie te bouwen die deze productlijn gaat uitwerken. Als aanzet voor dit economisch

fundament zou per nationaal park een alliantie moeten worden gebouwd tussen natuurbeschermingsorganisaties en de nabij het nationaal park gesitueerde bedrijven en instellingen uit de gezondheidssector.

Figuur 5.1. De traditionele werkwijze versus de voorgestelde werkwijze.

Deze werkwijze lijkt misschien theorie, maar heeft op andere terreinen bewezen te werken. Een organisatie als Leasurelands (een voormalig recreatieschap in Gelderland) heeft op 4 van haar recreatieterreinen wellness centra (thermen) geopend als dragers van de exploitatie van deze gebieden. De reden hiervoor is dat deze geprivatiseerde organisaties geen subsidies voor beheer krijgen en dus van zichzelf al wellness/gezondheid als drager voor de exploitatie van hun recreatieterreinen hebben opgepakt.

Ook in het buitenland speelt deze discussie en zien we dat gezondheidsproducten en -diensten worden ontwikkeld met en door nationale parken die leiden tot inkomsten. Een bekend voorbeeld komt uit Canada en betreft PaRx, Prescription for Nature.²³ Hier kunnen cliënten op basis van een intake een programma op maat krijgen op basis van natuurgerichte activiteiten in met name nationale parken. Patiënten ontvangen een jaarkaart voor gratis toegang tot zo'n park. Uiteraard gaat een deel van de inkomsten ook naar de nationale parken en worden de kosten vergoed door de zorgverzekeraar.

In het Verenigd Koninkrijk zijn sommige nationale parken een samenwerking gestart met gezondheids- en sociale instellingen wat betreft Green Social Prescribing van natuuractiviteiten voor mensen met welzijns- en gezondheidsproblemen. Daar kan de huisarts een natuurbezoek voorschrijven en begeleidt het sociaal domein in samenwerking met de natuursector bijvoorbeeld groeps wandelingen. Het concept heeft wat overeenkomsten met het Nederlandse 'Welzijn op Recept', waarbij mensen met medisch onverklaarbare lichamelijke klachten of met eenzaamheids- of zingevingsproblematiek naar het sociaal domein worden verwezen voor groepsactiviteiten.

Green social prescribing programmes, Yorkshire Dales National Park Authority

De 'Yorkshire Dales National Park Authority' voert zogenoemde 'groene sociale voorschrijfprogramma's' ('green social prescribing programmes') uit. Dit zijn gerichte programma's die zijn ontworpen om mensen te helpen hun gezondheid en welzijn te verbeteren door regelmatig tijd buitenshuis door te brengen met gelijkgestemde mensen.

Deze 'Green Programmes' worden uitgevoerd in samenwerking met medische teams, partnerorganisaties en onderwijsinstellingen. De partnerorganisaties identificeren de mensen die aan het programma willen deelnemen. Er wordt samengewerkt om buitensessies te plannen en te verzorgen die deelnemers ondersteunen om specifieke gezondheids- en welzijnsresultaten te bereiken.

Een typisch Green-programma bestaat uit 6 tot 8 sessies van een hele dag, wekelijks of maandelijks. Sessies kunnen bijvoorbeeld wandelen, boerderijbezoeken, praktische natuurbeheerstaken, kunstactiviteiten, navigatie, 'bushcraft' en kan alles omvatten dat mensen met de natuur verbindt en hen de vaardigheden en ruimte geeft om hun gezondheid en welzijn te verbeteren.

🌿 We zien dus dat het mogelijk is om gezamenlijke arrangementen en producten uit te werken. Deze studie is daarmee dus nadrukkelijk geen pleidooi om bijvoorbeeld zorginstellingen - die ook altijd op de centen moeten letten - zomaar aan te spreken op directe bijdragen. Maar er zijn op lokaal en regionaal wel dege-lijk mogelijkheden tussen 'de burens' om beter samen te werken en producten en diensten te ontwikkelen waarbij ook de natuur in economische zin baat heeft bij het gebruik. De noodzaak om te komen tot dergelijke arrangementen neemt dus niet alleen toe vanwege bewezen gezondheidseffecten, maar ook omdat we zien dat terreinbeheerders free riders steeds vaker weren.

Een bijkomend voordeel van de voorgestelde aanpak is dat zelfs 'wetenschap-elijk bewijs' eigenlijk niet eens nodig is. Als de betreffende zorginstelling of onderneming overtuigd is van de toegevoegde waarde van de natuur voor patiënten of klanten, dan zijn er altijd mogelijkheden om dit in de producten of behandelingen te verwerken.

🌿 Tenslotte is het belangrijk aandacht te besteden aan het gevaar van overbe-lasting van de natuur door ongebreideld gebruik voor zorgactiviteiten. Deze zorg is terecht, maar de overbelasting zal met deze werkwijze juist worden voorkomen omdat ook de (zorg)gebruikers altijd zullen streven naar behoud van die kwali-teiten van de nationale parken waar zij gebruik van maken: rust, schoonheid, zingende vogels en mooie vergezichten.

🌿 De groene gezondheidsconsument zit niet te wachten op nationale parken vol lawaai, drukte en files met allemaal mensen die op zoek zijn naar 'de gezond-heid van de natuur'. Daar word je niet rustiger of gezonder van. De financiële afdracht die zij eventueel leveren wanneer zij gebruik maken van bepaalde produc-ten, is daarom ook juist bedoeld om deze kwaliteiten te behouden en te verbeteren, zodat ook anderen hier weer van kunnen profiteren.

6. Een nieuwe weg

Mijn hele leven lang liet ik me als een kind verheugen door de nieuwe vergezichten van de natuur.

Marie Curie

 Dit is de eerste studie op het gebied van natuur en gezondheid die is uitgevoerd met het FEBO-model en de meer geografische invalshoek die daar aan ten grondslag ligt. Deze invalshoek heeft - zo kunnen we constateren - verrassende resultaten opgeleverd. We zien namelijk dat nog steeds veel bedrijven en instellingen uit de gezondheidssector zijn gesitueerd in en rond onze nationale parken.

 Dat is geen toeval. Het kiezen van een vestigingsplaats is voor bedrijven een zeer bewuste keuze en voor gezondheidsinstellingen is dat niet anders. Dus wie ver weg van de grote stad bij een natuurgebied gaat zitten, heeft daar een goede reden voor en we zien dat veel gezondheidsinstellingen dus juist heel bewust zijn gesitueerd in en nabij natuurgebieden. Maar we zien ook dat bedrijven en organisaties die minder bewust voor die locatie hebben gekozen de natuur toch gaan benutten. Bijvoorbeeld huisartsen die de nabijgelegen natuur voorschrijven als medicijn aan cliënten. Dus we zien op talloze manieren relaties ontstaan tussen de gezondheidssector en de natuur, al dan niet in de vorm van nationale parken.

 Dat past in een traditie die eigenlijk al heel oud is, zo hebben we laten zien. Immers, reeds meer dan een eeuw geleden was onze gezondheidszorg bijna volledig op een groene leest geschoeid. Concreet hield dat in dat het 'in de natuur zijn' een belangrijk onderdeel van preventie of herstel was. Veel van deze instellingen zijn om talloze redenen verdwenen. Daarbij valt natuurlijk te denken aan vakantiekolonies en sanatoria, maar ook aan instellingen voor ouderen en ziekenhuizen. Deze studie heeft echter aangetoond dat zich rond onze nationale parken nog steeds veel bedrijven en instellingen uit de gezondheidssector bevinden.

 Deze relatie tussen natuurgebieden en de gezondheidssector was altijd wat minder in beeld omdat de economische studies die werden uitgevoerd waren gericht op het in geld uitdrukken van mogelijke gezondheidseffecten van het gebruik door de afzonderlijke bezoekers. Daarnaast zijn bij de begrenzing van de nationale parken al deze gezondheidsinstellingen - die daar dus vaak al heel lang gesitueerd zijn - bewust buiten het nationaal park gesitueerd en daarmee uit beeld geraakt.

 Echter, net buiten de grens van een nationaal park komen te liggen, kan wel als positief effect hebben dat minder 'beklemmingen' bestaan op het gebied van ruimtelijke ordening (voor nieuwbouw e.d.), maar dit betekent niet dat de instelling geen gebruik maakt van de natuur c.q. het nationale park. Al was het alleen al - zoals we hebben laten zien - om bij publieke uitingen te kunnen adverteren met de groene omgeving.

 In deze studie is tegen deze achtergrond een zeer voorzichtige aanname gedaan voor de natuurgerelateerde omzet, omdat - net als in andere sectoren als recreatie en toerisme - niet alle activiteiten en daarmee samenhangende inkomsten een relatie hebben met de groene omgeving. Maar dan nog zijn de cijfers baanbrekend en geven aan dat er een innige economische relatie tussen nationale parken en gezondheid bestaat die loopt via instellingen die hier zijn gesitueerd. De cijfers die we hier hebben gepresenteerd geven daarmee een goede indicatie van het economisch belang van de nationale parken voor de gezondheidssector in het algemeen en de betreffende bedrijven en instellingen in het bijzonder.

 We zien dat de afgelopen jaren in toenemende mate aandacht bestaat voor de positieve relatie tussen natuur en gezondheid. Dat leidt tot veel nieuwe 'producten', therapieën en geneeswijzen. De kansen voor een wederkerige relatie tussen nationale parken en de gezondheidssector liggen dan ook in de toekomst bij dergelijke nieuwe producten. Het is aan de partijen in het veld om deze producten te ontwikkelen en daarbij voor ieder afzonderlijk nationaal park invulling aan te geven. Immers, rond ieder nationaal park zijn andere organisaties gevestigd.

Daarom stellen wij voor om in het kader van deze meer regionale aanpak te werken aan:

1. Nadere verfijning van de gezondheidsbenutting door de instellingen en de bewezen gezondheidseffecten van therapieën, behandelingen en producten. Het is bijvoorbeeld belangrijk om onderscheid te maken tussen instellingen waar mensen langdurig verblijven - zoals bij ouderenzorg of verstandelijk gehandicapten - of kortstondig verblijven. Maar ook moet worden onderzocht onder welk type zorg de instelling valt: preventie, curatie, care of welzijn. Vooral preventieve effecten op de gezondheid zijn het beste aangetoond, voor herstel/genezing (curatieve zorg) eigenlijk vooral mentale effecten.
5. Nadere verfijning van de economische onderbouwing. Onder meer door nader onderzoek naar het daadwerkelijke gebruik van naastgelegen zorginstellingen. Op deze manier kan ook een betere onderbouwing worden gemaakt van de natuur gerelateerde omzet. Hier ligt een taak voor maatschappelijke organisaties als Alles is Gezondheid, Nature For Health, IVN en kennisinstellingen als RIVM en WUR.
2. Hiermee samenhangend: verdere uitbouw van deze aanpak naar andere nationale parken.
3. Bouw van regionale of lokale allianties rond de nationale parken tussen natuurbeschermingsorganisaties en de gezondheidssector. Het actief oppakken van deze allianties en nieuwe producten en diensten zal in economische zin op korte termijn leiden tot enerzijds besparingen op de gezondheidszorg en anderzijds leiden tot inkomsten voor de natuurbescherming. Twee vliegen in één klap.
4. Ontwikkeling van gezamenlijk nieuwe producten, waarvan een deel van de inkomsten gaat naar de bescherming van de nationale parken. Dit alles in samenwerking met de zorgverzekeraars, zodat deze op termijn de behandelingen kunnen gaan vergoeden.
5. Kijken op welke manier de bijdrage aan de nationale parken het beste kan worden georganiseerd. Het gaat dan om vragen als: kan dat via een lokaal gebiedsfonds of direct naar de terreinbeheerder?

Het moet op deze manier mogelijk zijn om binnen een periode van drie jaar economische relaties tussen nationale park en gezondheidssector op te zetten die zijn gebaseerd op wederkerigheid.

Noten

- 1 FEBO staat voor Financieel en Economisch Besluitvorming Ondersteunend-model.
- 2 Free rider is een economische term die betrekking heeft economische activiteiten die gebruik maken van een bepaalde voorziening zonder daarvoor te betalen.
- 3 Tom Bade, Gerben Smid, Aafke van Erk, Saskia Houden. Hoge Kempen, Hoge Baten. De baten van Nationaal Park de Hoge Kempen in kaart gebracht. Triple E, 2010.
- 4 Tom Bade, Reinier Enzerink, Gerbend Smid. Kop en Munt. Nationaal Park Weerriben Wieden als drager van de regionale economie. Triple E 2008.
- 5 Tom Bade, Reinier Enzerink, Gerbend Smid. Kop en Munt. Nationaal Park Weerriben Wieden als drager van de regionale economie. Triple E 2008.
- 6 Maas, J. en Postma, J.A. Natuur en Gezonde Leefstijl, De wetenschappelijke onderbouwing van de relatie tussen natuur en gezondheid, 2022 Herziene versie.
- 7 Li Q, Otsuka T, Kobayashi M, Wakayama Y, Inagaki H, Katsumata M, Hirata Y, Li Y, Hirata K, Shimizu T, Suzuki H, Kawada T, Kagawa T: Acute effects of walking in forest environments on cardiovascular and metabolic parameters. Eur J Appl Physiol. 2011, 111 (11): 2845-2853.
- 8 Bratman, Hamilton, Hahn, et al., 2015. Nature experience reduces rumination and subgenual prefrontal cortex activation, PNAS, Vol.112, No. 28, 2015.
- 9 Berg, A.E. van den, Dijkstra, K., & Maas, J. (2021). Groen in en rond ziekenhuizen: Evidence-based inspiratiegids. Natuurvoormensen Omgevingspsychologisch onderzoek.
- 10 Berg, A.E. van den (2016). Effectmeting wandelcoaching. Natuur voor mensen omgevingspsychologisch onderzoek.
- 11 nl.wikipedia.org/wiki/Lijst_van_voormalige_tuberculose-sanatoria_in_Nederland
- 12 nl.wikipedia.org/wiki/Bleekneusje
- 13 A. C. Bos van het Centraal Genootschap in Het Hoefijzer, 15 juni 1922. Het centraal Genootschap coördineerde de vakantiekolonies in Nederland. Het Hoefijzer was het magazine van de organisatie.
- 14 Vis, G.N.M. Van 'vulliscuyl' tot Huisvuilcentrale. Vuilnis en afval en hun verwerking in Alkmaar en omgeving van de middeleeuwen tot heden. Uitgeverij Verloren Hilversum, 1996.
- 15 www.roompot.nl/wellness/thermaalbad/informatie/wellness-arcen/zorggroepdelaren.nl/zorgvilla/zorgvilla-en-zorghotel-duinstaete
- 16 www.philadelphia.nl/locaties/duinpan
- 17 tesselhuus.nl/stichting-tesselhuus/wat-doet-stichting-tesselhuus/
- 19 Het is juist dat bij de begrenzings van de EHS en van de nationale parken veel gezondheidsinstellingen bewust net buiten het park zijn gehouden, daar waar ze vroeger gewoon 'in de natuur' gelegen waren. Dit om belemmingen rond bijvoorbeeld uitbreiding te voorkomen. Dat neemt echter niet weg dat zij bewust in/naast de natuurgebieden zijn gesitueerd.
- 20 Zie ook: Tom Bade, Olivier van der Schroeff. Het geld groeit op onze Heuvelrug. De groene weelde van Utrecht in kaart gebracht. Triple E 2008.
- 21 Wij hebben daartoe de bestanden uit het FEBO-model met het overzicht van de bedrijven overhandigd aan de drie pilots. Zodoende beschikken zij over de namen en adressen van alle betreffende bedrijven. Uiteraard op het gebied van de zorg, maar voor ook detailhandel en leisure.
- 22 www.debuitenpsychologen.nl/
- 23 www.parkprescriptions.ca/

Colofon

Auteur: **Tom Bade**

Eindredactie: **Tineke Savenije**

Vormgeving: **Buro Gom**

Foto's: **Jeroen Reith**

Opdrachtgever: **Domeinen Gezondheid en Financiële Sector van het Collectief Natuurinclusief**

